

FILOZÓFIAI MŰVEK LEXIKONA

Lexikon der philosophischen Werke (Franco Volpi–Julian Nida-Rümelin Hg.) Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 1988

A filozófiai lexikonok készítésének nálunk is, a világban is hagyományosan két alapelve ismeretes: a címszavakat vagy a bölcsezők neve, vagy a fogalmak szerint csoportosítják, miközben az előbbit leginkább filozófuslexikonnak, az utóbbit pedig filozófiai fogalomtárnak nevezik. A tágabb értelemben vett filozófiai lexikon a két elv egyszerű egyesítésének eredménye. Világszerte így van ez, annak ellenére, hogy a bölcselettel való érdemi foglalkozás alapját maguknak a műveknek kell képezniük. Ennek az alapigazságnak a fényében kísérelt meg a stuttgarti Alfred Kröner Verlag – elsőként a német nyelvtérületen – új típusú lexikont készíteni. A *Filozófiai művek lexikona* című vastkos kiadvány nívuma, hogy a címszavakat a filozófiai művek eredeti címe szerint csoportosították, miközben a tájékozódást a kötethez csatolt névmutató könnyíti meg. A módszerbeli újítás legfontosabb eredménye, hogy a szokásos lexikonokhoz viszonyítva jóval nagyobb teret kapnak maguk a filozófiai gondolatok: a lényegyet ritkán érintő életrajzi „hol-mikor-meddigek”, irányzati besorolások, véget nem érő etimológiai fejtegetések és anekdotázó pletykálkodások helyett itt csak a művek tartalmáról van szó. Ennek köszönhetően 850 oldalon 538 gondolkodó 1147 művéről olvashatunk egy-egy rövid, de rendszerint lényegre törő recenziót. Az óriási munka két egészen fiatal filozófiatörténész (Franco Volpi – 1952 és Julian Nida-Rümelin – 1956) vezetésével készült, a munkatársak jegyzékén pedig több mint százötven komoly német tudósember neve szerepel. Az egyes címszavak megírására szinte csupa olyan szerzőt kértek fel, aki az illető mű megalkotójáról monográfiát vagy legalábbis komoly szakdolgozatot publikált.

A kiadvány következő fontos érdeme, hogy nem szorítkozik a klasszikusokra, hanem megpróbálja felölelni a kortárs filozófia legjelentősebb műveit is. Az új francia filozófusok közül például úgyszólván minden komolyabb szerző helyet kapott a kötetben, nemegyszer egészen friss művekkel. Jean Francois Lyotard-tól például nemcsak a nálunk tízéves késéssel most megjelent *Posztmodern helyzet*, hanem az 1983-ban kiadott *Le differend* is. Örömmel nyugtázzuk továbbá, hogy Foucault-ot, Baudrillard, Deleuze és Levinas pedig egyaránt két művel szerepel a kötetben. Vannak azonban furcsa aránytalanságok is. Egyáltalán nem világos, hogy Habermas négy könyvével szemben Cioran, Derrida, Feyerabend és Gadamer miért csak egy-egy művének méltatását érdemelte meg? Az aránytalanságok még szembeötlőbbek, ha a kelet-európai filozófusok előfordulási arányára figyelünk. A Nyugaton is régóta ünnepezt orsz. vallásfilozófusok például szinte helyet sem kaptak a kiadványban. Nehéz lenne megmagyarázni, hogy miért csak Sesztov és Bergyajev egy-egy könyve bizonyult ismertetésre méltónak, és miért ugyanolyan arányban, mint Lenin, aki filozófiai lángelemével enyhén szólva nem dicsekedhet. Durva túlzásnak érzem azt is, hogy Lukács Györgynek nem kevesebb mint hat könyvét ismertetik, köztük a vitatható értékű *Az ész trónfosztását* is. Ezzel szemben a status quo-marxizmus két jeles kibillentőjéről, Kolakowskiról és Kosikról egyszerűen megfeledkeztek. Érdekes módon egyetlen olyan mű szerepel a lexikonban, amely Kelet-Európában íródott és jelent meg: Jan Patočka *A természeti világ mint filozófiai probléma* című alig ismert könyve.

Már e néhány kiragadott példából is látszik, hogy a kiadvány nem mentes bizonyos szemléletbeli előítéletektől. Az első és talán legsúlyosabb előítélet, hogy a szerkesztők szerint az egyetemes filozófia szinte maradéktalanul azonos a nyugati filozófiával. S ez nem csupán az ismertetett modern művek összetételéből olvasható ki, hanem sajnos a klasszikusokéból is. Néhány latinul is kiadott középkori arab és zsidó mű kivételével a keleti filozófia egyszerűen hiányzik a lexikonból. A másik jellegzetes előítélet, mely szerint a filozófia mindenképp észfilozófia, már burkoltabb formában mutatkozik meg, de jelenléte tagadhatatlan. Egyetlen példát említek. A nietzschei gondolkodási stílust követő modern bölcselek, mint Bataille, Derrida, Cioran, Deleuze, Rozanov, Szestov, csak a nagy racionális rendszerekben gondolkodó filozófusok árnyékában kaptak helyet, ha egyáltalán bekerültek a lexikonba. S végül, ami a kelet-európai szerzők selekcióját illeti, az inkább emlékeztet egy korlátolt kommunista pártideológus döntéseire, mint a gondolatok jelentőségét és mélységét megítélni képes szakfilozófus ízlésére. A legdogmatikusabb marxisták jelenlétét például egyetlen reformszellemű gondolkodó művével sem próbálták ellensúlyozni.

Az elmondottak ellenére sem tekinthető azonban haszontalan kézikönyvnek a *Filozófiai művek lexikona*, különösen, ha használata közben szigorúan szem előtt tartjuk az elvet, amely az egész vállalkozást előhívta: azt, hogy a bölcsélettel való foglalkozás alapját továbbra is maguknak a műveknek kell képezniük. A filozófiai műveknek, s nem a filozófiai művek lexikonának. Az utóbbi csak kiegészítheti, rendszerezheti, áttekinthetőbbé teheti az előbbi, miközben természetesen az sem baj, ha vitára ösztönöz.

SEBŐK Zoltán

S Z Í N H Á Z

KÉT KÖRKÉP

A drámaíró néha mintákat keres a múltból, hogy minél pontosabban leírhasa a jelent. A minták lehetnek történelmieket, irodalmiak vagy dramaturgiaiak. A történelmi minták fölhasználásával általában példabeszédek, parabolák, allegóriák születnek. Az irodalmi-dramaturgiai minták inkább a gondolkodásban és az emberi kapcsolatokban megfigyelhető hasonlóságokra ébresztenek rá.

A budapesti Vígszínház egymás után két új magyar művet mutatott be. Mindkettő hivatkozik bizonyos színház-történelmi előzményekre, és mindkettő a mai hétköznapi valóságból veszi témáját. Szerzőik az irodalmi derékhad legkiválóbbjai közé tartoznak.

Kornis Mihály: Körmagyar

A színházi rendezőként indult, de friss diplomájának birtokában a rendezésnek azonnal hátat fordító Kornis Mihálynak eddig három színművét mutatták be. A *Halleluját* 1981-ben a színházi kritikusok az évad legjobb drámájának ítélték, de az akkori kulturális politika megtiltotta a szavazás eredményének nyilvánosságra hozását; a darab